

Foto: Gry Grindbakken

**NORSK
HÅNDVERKSINSTITUTT**
SENTER FOR IMMATERIELL KULTURARV

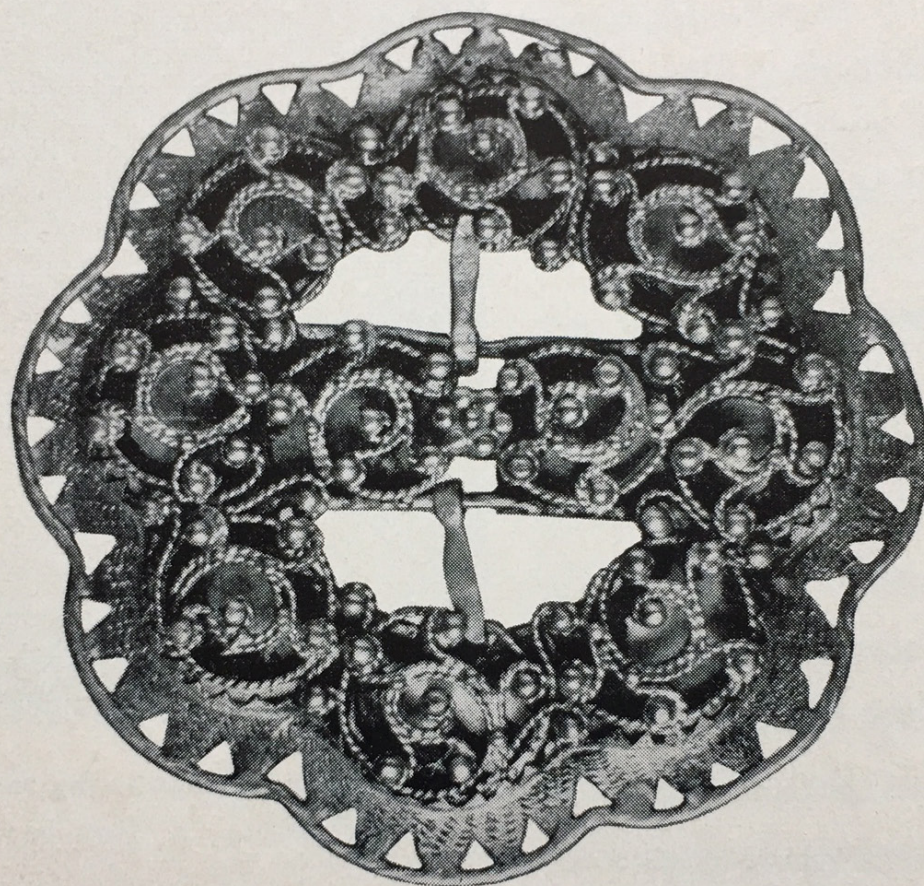
ÅRSRAPPORT

”Trandeimssylgjune er reikna so gjæve at folk kann segja sogo deira attetter” (RB,352)

Av Gry M.Grindbakken, Filigranssølvsmefaget
Stipendiat i håndverk ved Norsk Håndverksinstitutt
31.08.2017

Innholdsfortegnelse:

Innledning:	side 2
Mysteriet trandeimsølja:	side 3
Historie og teknikk:.....	side 4
Arbeidsprosesser:	side 8
Hvordan gikk det?:	side 10
Trandeimsølja :	side 11
Prosessbilder:	side 13

Gamal sylgje frå Bø i Telemark.

(Bilde fra RB)

Innledning:

Jeg velger å skrive min årsrapport med tema trandeimsølja. Den har preget hele det siste arbeidsåret i større eller mindre grad. Jeg har hatt noen andre mindre prosjekter, men velger å ikke omtale disse her. Dvs. mitt overordnede fokus på tråd – gode, fine, nette tråder ligger som en basis i alt jeg arbeider med.

Trandeimsølja er veldig spesiell sølje i filigranshistorien/draktsølvhistorien i Telemark og i Norge. Den har hatt og har fremdeles et veldig begrenset geografisk bruksområde. Den er helt særegen i sitt trådmønster og den har en spesiell historie.

Jeg har hatt en god prosess sammen med Arnt Darrud som har vært min mentor. Vi har hatt noen gode runder hvor vi har fundert og diskutert, og hvor jeg har gjort alle utprøvingene og jobbet med det tekniske i etterkant.

Jeg har også vært på besøk hos Aslak Aabø i Kviteseid, hvor han har fortalt det han vet rundt trandeimsøljene, både historisk og om hans tid i lære hos Eivind Tveiten. Jeg har valgt å jobbe med en sølje etter Eivind Tveiten. Valget er gjort på grunnlag av hans utrolige fine og nette tråder. Noe å etterstrebe for oss etterkommere!

Trandeimsølje av Eivind Tveiten, Vest Telemark museum.

Mysteriet trandeimsølja

Tidligere har jeg nesten sett på trandeimsølja som et uoverkommelig prosjekt. Den har et finurlig trådsystem som ikke er likt noen av de andre elementene som går igjen i annet draktsølv. Det er det som er med på å gjøre den så spennende. Dette har virkelig vært en milepæl for meg å gjennomføre. Jeg har laget fire eksemplarer og jeg føler at jeg har fått den “under huden”. Det er en utrolig god følelse! Jeg kan se på den og jeg kjenner hver krok! Alle fire søljene er helt individuelle. Det er små ting som skiller den ene fra den andre. Grind og bunn kan ikke forveksles, bunnen er slik tilpasset grinda at den bare en mulighet for å passe inn i en retning. Her er delene så tilpasset hverandre at det må kunne kalles et unikaprodukt.

Arnt og jeg snakker innimellom om ting som er ”fint laga” – dvs det er ”for fint laga”! Når det er vektøyer til alt, masseproduksjon, alle prosedyrer er helt like, alle former er helt like og alt er så skinnende blankt at man kan speile seg i det. Jeg mener ikke med dette at en ikke skal være nøye med jobben. En skal gjøre seg flid, det skal ikke være slurv, men man skal kunne se at dette er en håndlaget sølje.

Prosessbilde. Opptegning av leppekant, saging og filing.

Historie

Jeg har gått grundig tilverks i denne prosessen. Jeg startet tidlig å lese det som finnes av litteratur om temaet trandeimsølje – det er beklageligvis ikke veldig mye. Jeg har hatt samtaler med Aslak Aabø og Arnt Darrud. Jeg har besøkt Vest-Telemark museum flere ganger. Jeg har også vært på Telemark museum i Skien, men der har de ingen trandeimsøljer som jeg vil definere som trandeimsølje. De har noen interessante søljer med løse trådgrinder, men ingen med denne karakteristiske spiralformen. Jeg har også besøkt Norsk Folkemuseum hvor det er noen fine gamle trandeimsøljer.

Jeg har tegnet, notert, jeg har blogget om temaet og selvfølgelig jobbet praktisk mot fire ferdige eksemplarer.

Det finnes en del interessante søljer. Jeg valgte meg ut en i fra Vest-Telemark museum på Eidsborg, en sølje etter Eivind Tveiten.

Hvorfor er trandeimsølja så interessant?

Dette ligner ikke på noe av det andre sølvet vi har - dvs. alt er relativt! Den ligner på ei bolesølje, men har likevel elementer som er så helt annerledes enn hva vi har sett på andre søljer.

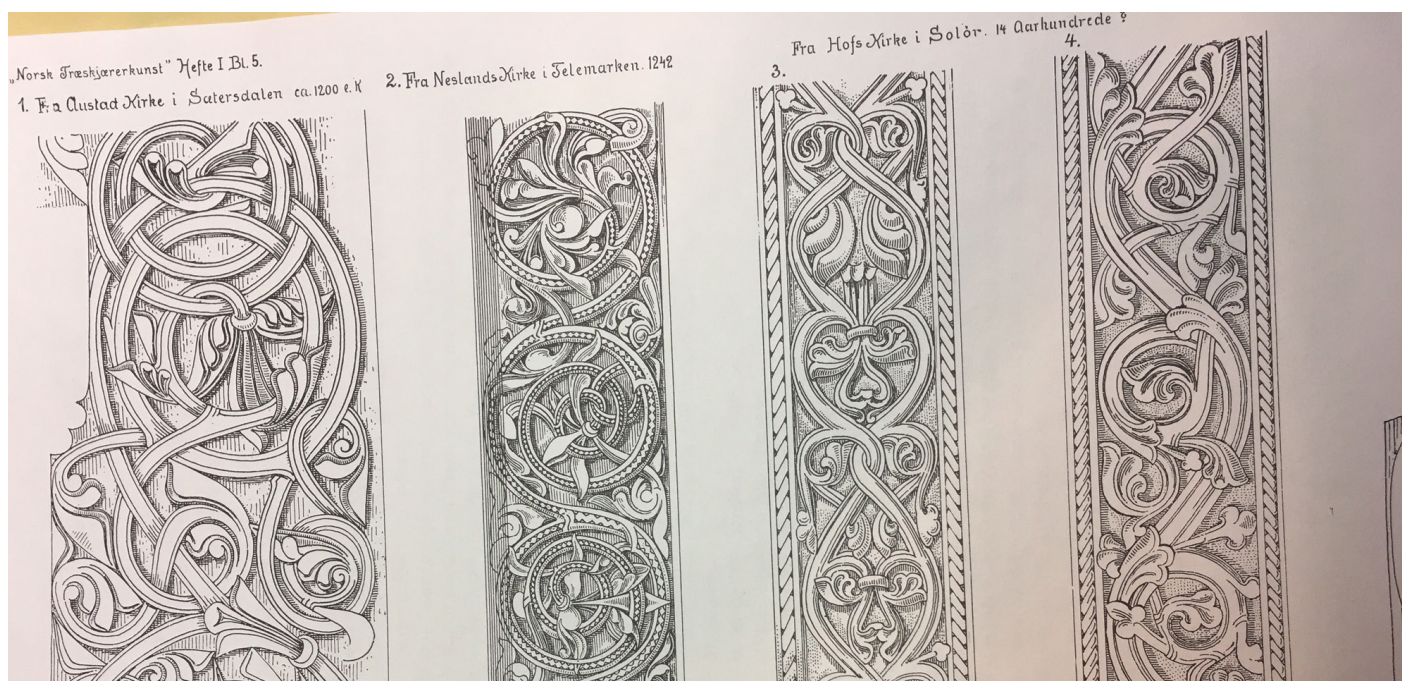
Trandeimsølja har gjennom tiden hatt et veldig begrenset geografisk bruksområde. Det dreier seg om Telemark og noe i Setesdalen. «Ho er av dei millomaldersylgjur som hev heldi seg der og ikkje andre-

Nærbilde av Eivind Tveitens Trandeimsølje på Eidsborg.

stand» som Berge skriver det. I 1925 da Norsk Bondesydv ble utgitt var det ikke flere trandeimsøljer i omløp enn at Berge hadde nogenlunde kontroll på hvor mange som eksisterte. Det var: « 2 paa Raudland, 2 i Vinje, eit par i Mo-Fyrisdal, 1 i Brunkeberg, 1 i Selgjord, 1 i Nesherad, o.s.b. Nokre hev hamna i musei, men jamvel fleire av desse er ettergjorde.» Det er selvfølgelig andre filigransarbeidere som har laget trandeimsølje siden 1925, men den er likevel ikke en veldig utbredt sølje. Noen av de store produsentene av bunadsølv (støp og andre delvis håndarbeid/håndlaget?) har modeller de kaller for trandeimsøljer, men dette er ikke trandeimsøljer utifra hva jeg vurderer er en trandeimsølje.

Det mest karakteristiske ved trandeimsølja er dette finurlige trådarbeidet, disse spiralformede elementene som ligger som ei grind og utgjør hovedelementet på sølja. Dette er helt særegent og vi finner det ikke i noen av de andre søljene vi har. Vi kan heller sammenligne dem med akantusformer vi kjenner fra rosemaling og treskjæring.

Bildene: treskjæring fra Hjerleid, Rosemaling av Ethel Kvalheim og bilde av et blad i heftet Norsk Træskjærerkunst av Arkitekt Johan Deyer.

Jeg har lest meg til at denne formen er kjent i smykkekunst fra Tyskland i fra middelalderen, uten at jeg har funnet noe bildeeksempel på det. Det jeg derimot har funnet er en alterkalk fra Frankrike fra ca år 1200. Den har jeg sett med mine egne øyne på Nasjonalmuseet i Reykjavik på Island. Kalken har en helt identisk spiralform som dekor på stetten.

Vinkalk på Nasjonalmuseet i Reykjavik, Island. Kalken er fra Frankrike 1200-tallet.

Her var det virkelig vært impulser på vandring!

Historien om hvorfor trandeimsølja fikk Telemark som sitt område er tilfeldig!

En teori er at disse søljene først ble utarbeidet av utenlandske sølvsmeder som slo seg ned i Telemark. «Den mest paalitelege telemarkske fraasegn eg kjenner i denne vegen (sylvsmedane Hallvord Vehus i Vinje og Eivind Brekke i Øyfjöll) « sitat Rikard Berge - er at det var to gullsmeder blandt skottene i Sinclair sin hær på tokt gjennom Gudbrandsdalen i august 1612. Det sies at to av skottene slo seg ned i øvre Telemark og at en av dem var gullsmed. (Eivind Brekke som her uttaler seg er oldefar til Aslak Aabø). Det er mye mulig at det er her, gjennom denne skotske soldaten at trandeimsølja oppstår! Og hvis vi tar i betraktning at en del av det gamle opplæringssystemet i gullsmedfaget var at svennene skulle «vandre» rundt i Europa og lære på forskjellige verksteder så er det kanskje ikke så rart at en

slik «mot»/ design også kom til Telemark. Kanskje denne skotten har hatt deler av sin opplæring i Tyskland, hvor denne typen «filigransstil» var kjent på 1500 tallet. Disse skottene slo seg ned på Trandeim i Åmotsdal i Telemark - derav navnet. Dette må da være 1620 tallet og fremover. Filigransteknikken slo ikke skikkelig rot i Telemark før 1720-1730 da Jens Erlend og Mikel Mandt slo seg ned i Vinje og Kviteseid.

Hvorfor ei sølje etter Eivind Tveiten?

Eivind Tveiten (1887-1979)

Jeg har tatt utgangspunkt i ei sølje som i dag ligger på magasinet på Vest-Telemark museum etter Eivind Tveiten. Både på Telemark Museum og på Eidsborg har de vært veldig entusiastiske og behjelpelig med mine spørsmål.

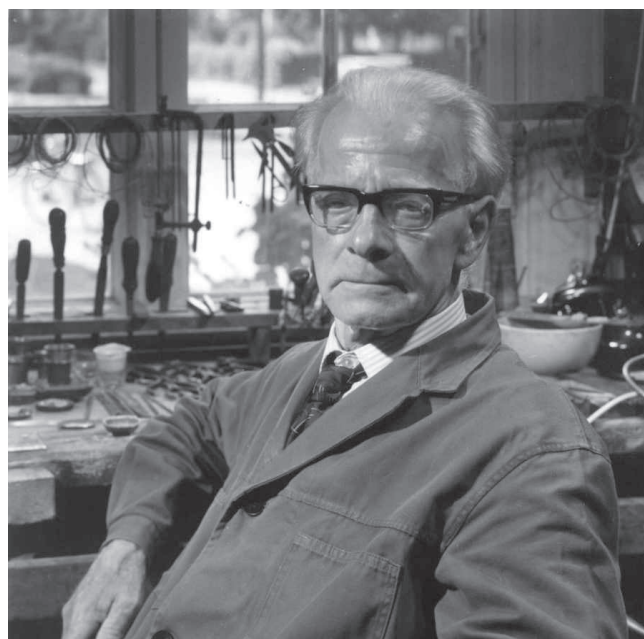
Jeg kan forståelig nok ikke få med meg denne sølja hjem – det hadde vært fint å kunne tatt den frem og sett foran – bak – opp – ned og studert når jeg trengte det. I stedet har jeg fått ta i den – måle og ta masse bilder fra alle vinkler. Dette må være nok for at jeg kan gjøre min jobb.

Jeg har tatt et par avgjørelser som jeg har måttet tippe meg til. Jeg har selvfølgelig diskutert med Arnt om disse. Vi har hatt en god dialog.

Arbeidet med trandeimsølja har vært en god prosess! Det har vært en prosess som ikke har vært "rett fram"! Jeg har skikkelig plundra og gjort masse feil underveis. – Og det er så bra og lærerikt!

Det er disse prosessene som er de mest utbytterike! – der hvor resultatet ikke er gitt!

Da jeg startet på denne sølja – var jeg slett ikke sikker på om jeg kom til å få gjennomført den på en akseptabel måte!

Bilde fra magasinet på Eidsborg og et portrett av Eivind Tveiten. (Foto: Vest-Telemark museum)

Teknikk

Jeg har tvunnet tråder og prøv ut – jeg har tvunnet på nytt og prøvd – jeg har valsa. Og jeg har fomla og dikkedert for å få disse elementene til å ligge pent – også mens jeg lodder dem. Jeg har målt ut en og en lengde slik at trådene skal ligge pent inntil hverandre og slik at de ikke bygger for mye i bredden. Det er to forskjellige former på spiralformene.

Fire ligger i spiral mot høyre og fire ligger med spiralen mot venstre. Det er også forskjellig hvor mange tråder som ligger i spiralen – fire med seks tråder og fire med syv tråder. Kulene varierer også.

Sølja består av en bunnplate med leppekant og en sarg med tagger på, en grind med disse karakteristiske spiralformene og en grind som midtparti med litt mer "vanlig" filigransarbeid. Midtpartiet er laget slik at det står fast i spenn i grinda. Grinda skal igjen klemmes fast i formen i bunnplaten, sargen med leppekant klemmes over grinda og alt står i press.

Jeg har laget fire stykker – jeg synes alltid at det er et minimum når jeg lager nye ting. Hvis det er noe jeg er i tvil om kan jeg lage forskjellige løsninger – eller hvis ting ikke fungerer i første omgang – gjør de det kanskje på neste.

Alle disse fire søljene ser like ut! - noe de ikke er! Alle har en eller annen løsning som er forskjellig fra de andre. Dette kan være ting jeg har vært usikker på om hvordan de er løst og hvor det kan være forskjellige måter å gjøre det på.

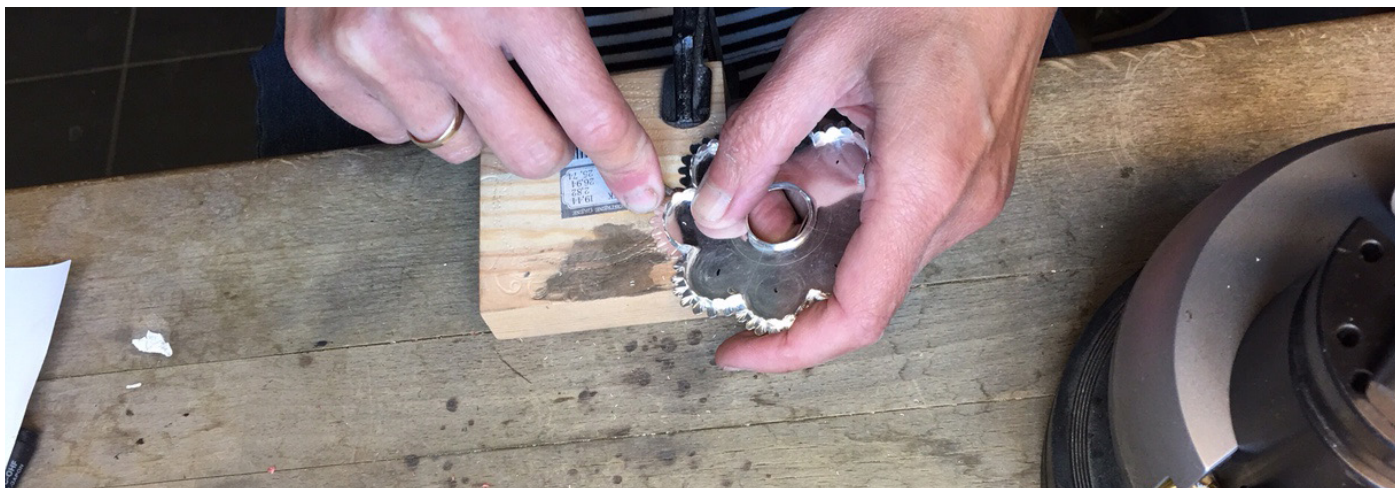

Spiralene legges som et puslespill og sargene tilpasses hver bue på grinda.

Disse grindene kan ikke bytte på bunnene – de kan heller ikke snurre rundt i sin egen form! – her er disse delene tilpasset hverandre – en grind i en bunn – i en bestemt retning. Det kalles ekte håndverk!

På disse søljene er leppene rundt kanten og leppene som lager sargen tegnet ut for hånd, saget og filt for hånd. Dvs – disse blir heller ikke like, slik det ville vært ved å hatt et verktøy til å klippe disse leppene. De er også gravert for hånd.

De har fått det uttrykket jeg var ute etter. En kan se at dette er håndens verk – på en fin måte!

Leppene rundt kanten er tegnet, saget ut, filt til og gravert for hånd.

En sølje har gullforylling på alle deler, sølja med en torn har gullforyllt bunnplate og midtparti, mens selve grinda er oksydert. De to siste er ennå ikke ferdig etterbehandlet.

Jeg har hatt litt utfordringer med forgyllingen rett og slett fordi det var litt lite gull i badet. Jeg vurderte å plukke dem fra hverandre igjen for å forgylle dem på nytt med et nytt gullbad. For å få en "gammelforyllt" patina har jeg oksydert dem noe. Det har jeg gjort på "gamlemåten" – dvs å påføre sort skokrem veldig lett og forsiktig. Det er viktig at det ikke blir mye skokrem. Fordel skokremen med en gammel myk tannbørste, puss av så mye som mulig for så å herde den med varme i stekeovnen i noen timer. Da får sølja blankhet og glød og skokremen blir herdet og smitter ikke av. Sølja er håndpolert under grinda. Dvs. den er polert med håndpoleringsverktøy og såpe eller olje. Da blir sølja blankere under grinda enn ellers og det oppstår en spennende effekt.

Fire helt individuelle søljer.

Hvordan gikk det?

Dette har vært en god prosess. Jeg gikk inn i det med en liten tvil og var åpen for muligheten til ikke å lykkes. Det viktigste fokuset for meg er disse trådene som skal være gode å jobbe med. De skal være godt tvinna, de skal se tette og nette ut. De skal være så godt glødde at det ikke er motstand i dem, og de skal stå i forhold til hverandre, kulene og plata anngående dimensjoner. Alt dette skal ende ut i en harmonisk og vakker sølje med fine former helt ned til den minste detalj.

Trandeimsølja

Foto: Gry Grindbakken

Sølje NO 1. Gullforgylt og dobbel torn.

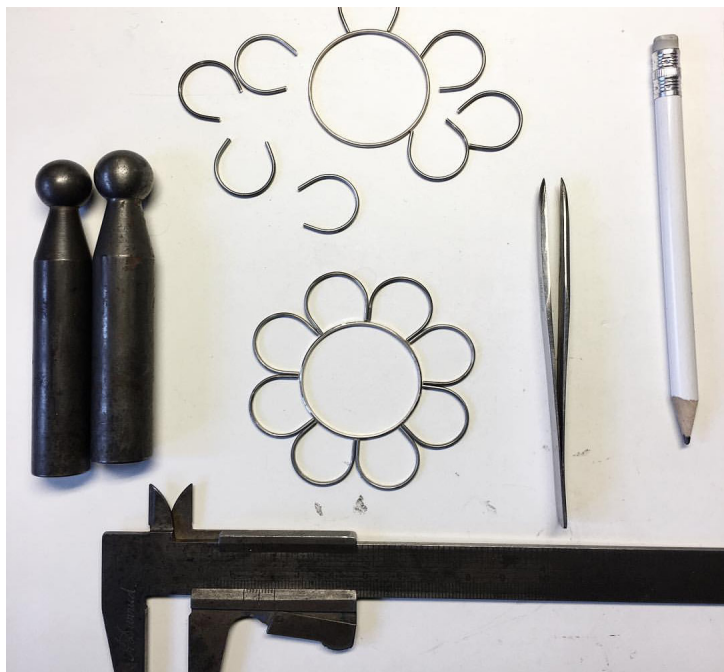
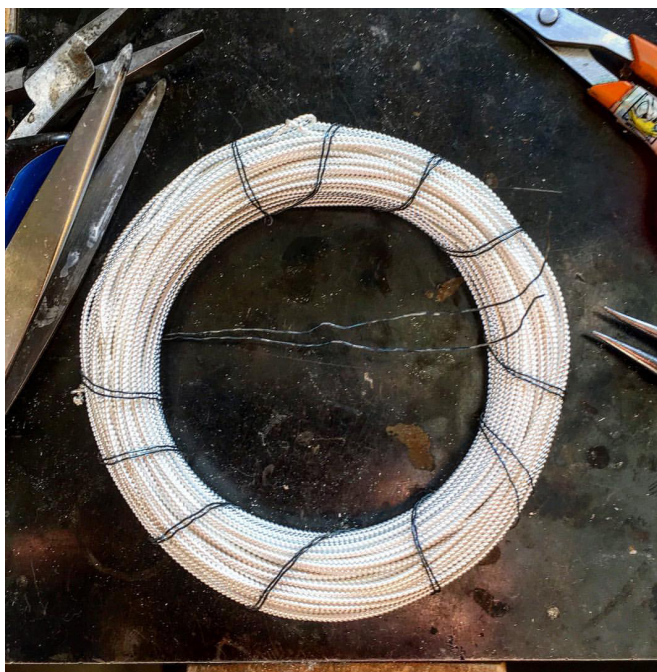

Foto: Gry Grindbakken

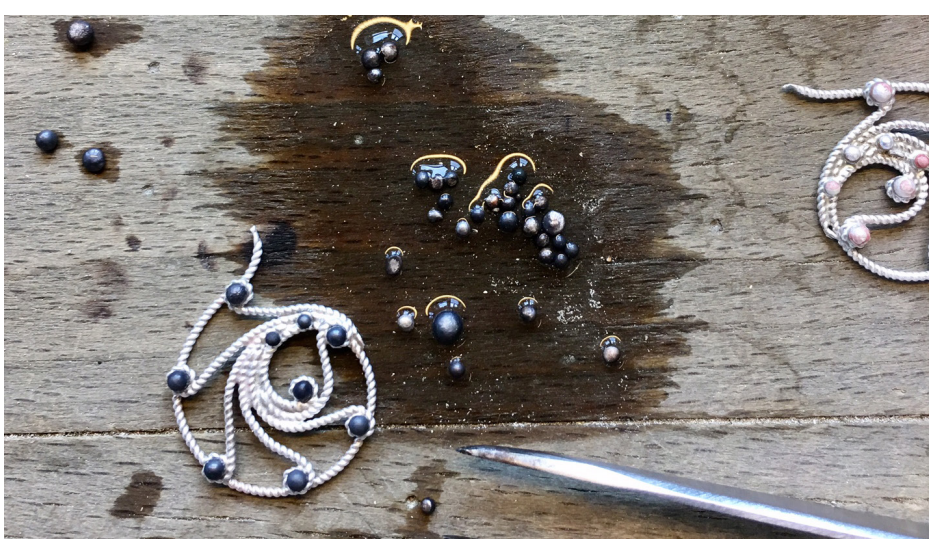
Sølje NO2 - Gullforylt bunn og midtparti, oksydert grind, en torn.

Prosessbilder

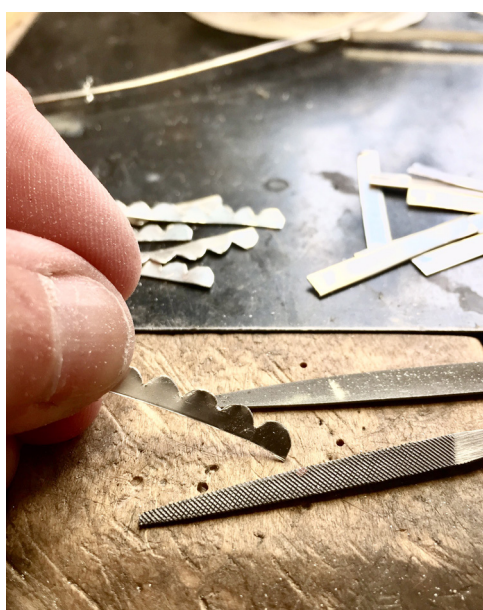
Gode tråder og fine former.

Forming av spiraler, Aslak studerer ei sølje og Arnt skisserer opp systemet for trandeimsølja.

Utforming av grind, bunn og sarger. .

Alle foto: Gry M. Grindbakken